

Доскоч І. О.

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА ПРИРОДА ХУДОЖНЬОГО ГІПЕРТЕКСТУ

У статті розглянуто новітню форму комунікації автора з читачем – художній гіпертекст. Визначено перехід тексту з друкованого носія в електронне середовище, що ознаменовує початок постмодерністської епохи в комунікаційному дискурсі. Виокремлені особливості функціонування художнього гіпертексту порівняно з базовими характеристиками комунікативно орієнтованого тексту друкованого носія.

Ключові слова: гіпертекст, художній гіпертекст, постмодернізм, друкований текст.

Доскоч И. О. Постмодернистская природа художественного гипертекста. – Статья.

В статье рассмотрена новая форма коммуникации автора с читателем художественный гипертекст. Определены переход текста с печатного носителя в электронную среду, что знаменует начало постмодернистской эпохи в коммуникационном дискурсе. Выделены особенности функционирования художественного гипертекста по сравнению с базовыми характеристиками коммуникативно ориентированного текста печатного носителя.

Ключевые слова: гипертекст, художественный гипертекст, постмодернизм, печатный текст.

Doskoch I. O. Postmodern nature of fictional hypertext. – Article.

The article deals with the newest form of author and reader communication fictional hypertext. Transition of text from print media to electronic environment is defined and stated that it marks the beginning of the postmodern era in communication discourse. The peculiarities of fictional hypertext compared to basic characteristics of communicatively oriented text in printed media are singled out.

Key words: hypertext, fictional hypertext, postmodernism, printed text.

Гіпертекст як художня форма комунікації надає реципієнту можливість вільного слідування численним змістовим структурам в єдиному інформаційному блоці, таким чином трансформуючи текст у метатекст із природою нелінійного характеру (J. Baudrillard [1], J. Barth, J.D. Bolter [9], V. Bush, J. Derrida, E. Eisenstein [10], U. Eco [2; 3], M. Heim [13], G. Landow [15], E.R. Lanham [14], M. McLuhan [17], J.W. Ong [18], I. Snyder [19]). Перехід лінійного тексту з його формою та статичністю у децентровану систему гіпертексту зумовлено постмодерністською текстуальністю (J.-F. Lyotard [16], I. Hassan [12], K. Wenz [20]).

Актуальність питання вивчення явища художнього гіпертексту в сучасному лінгвістичному контексті полягає у важливості усвідомлення глобалізаційних процесів, що виражаються стрімким розвитком інтермедійних технологій, масштабним використанням персонального комп'ютера як засобу комунікації адресата з адресантом та зростанням зацікавленості читача у динамічному тексті.

Мета пропонованої розвідки – дослідити художній гіпертекст крізь парадигму постмодернізму, що на сучасному етапі розвитку культури визначається як провідний тип художньої комунікації. Також завдання наукового дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування гіпертексту в електронному середовищі.

Над впливом розвитку технологій письма на мислення людини розмірковує американський філософ М. Хейм у своїх дослідженнях. Учений намагається пояснити запропоноване основоположником вчення про гіпертекст Т. Нельсоном поняття «word processing» (робота з текстовим файлом на комп'ютері) [15, 21]. Згодом М. Хейм усвідомлює вплив новітніх технологій на соціум

та формує наступні запитання: «Чи перехід культури ХХ ст. на новітні технології письма передбачає схожість з революційними змінами після винайдення друкарства та широкомасштабного розвитку писемності? Якщо так, то що нам готують ці зміни?» [9, 2]. Вивчення питання глобальності змін у дискурсі тексту триває протягом декількох десятиліть. Проте досі це явище цілком не вивчене, адже лише з плином часу та детальним аналізом зазначених змін можливе точніше визначення початку нової епохи у світі художнього тексту.

Вплив розвитку технологій на продукування художнього нарративу вивчали багато дослідників, серед яких Д. Болтер [9], Е. Ейзенштейн [10], Р. Ленхем [14], У. Онг. Зокрема У. Онг досліджував перехід західної цивілізації від усної до письмової комунікації [18, 80]. Учений дійшов висновку, що зміна середовища існування тексту чинить вагомий вплив на сам текст як лінгвокомунікаційне явище, а також змінює його сприймання як в індивідуальному, так і в глобальному масштабах.

У період нового витка розвитку текстуальності (доби постмодернізму) реципієнт володіє можливістю докорінної зміни уявлення про текст як художню форму комунікації, що набуває рис гіпертекстуальності. Мережевий простір стає найбільш сприятливим середовищем для втілення в реальність ідей постмодерністської текстуальності, які мають на меті зруйнувати межі артефакту, відмовитись від причинно-часових зв'язків [4, 67] та доповнити текст мультимедійними креативними практиками з їх наступним літературним перекодуванням [7, 126].

Очевидним фактом видається перетворення комп'ютера із засобу механічних обчислень на спосіб комунікації, що зумовлено розвитком тех-

нологій. Масове використання саме комп'ютерних технологій, як стверджує М. Маклуен, стало ознакою культурної революції. Комп'ютер більше не сприймається лише як знаряддя праці, а визнається невід'ємним аспектом нашого звичайного середовища буття [17, 64]. З'явився динамічний електронний текст, що почав функціонувати на рівні зі статичним друкованим. Винайдення гіпертекстових технологій спричинило утворення нових літературних форм, зокрема художнього гіпертексту, який існує в текстовому середовищі, але не володіє фізичною формою.

Початок постмодернізму в межах літературного дискурсу асоціюють із появою «Поминок за Фіннеганом» Дж. Джойса [6, 20]. Саме поняття «постмодерн» (Ж.-Ф. Ліотар) використовується на позначення виникнення якісно нових змін, переходу від усталених традицій до інновацій. Це продовження модерну, але й одночасне його перевернення. «Постмодерністська чутливість» (В. Вельш, Ж.-Ф. Ліотар, І. Хассан), або установка на сприйняття світу як хаосу [5], сприяє формуванню особливих типів текстів художнього дискурсу, де експериментаторство визнається їхньою найяскравішою рисою.

Особливості розвитку дискурсу розглядає М.Г. Абрамс у своїй праці «Glossary of Literary Terms». Учений вважає, що засади постмодернізму ґрунтуються на очевидному намірі дестабілізувати, а часто зруйнувати концепції, припущення та результати принципів дискурсу Західної цивілізації [1, 239]. Оскільки протягом декількох століть суспільство формувалося на принципах комунікативно орієнтованого тексту (за В. фон Гумбольдтом), гіпертекст абсорбував його базові характеристики, водночас суттєво їх удосконаливши.

Розмірковуючи над явищем художнього гіпертексту, У. Еко констатує факт більшої свободи дій читача у співпраці з автором. Незавершеність і рух, на думку дослідника, є основними рисами «відкритого твору» [3, 24]. Реципієнт отримує можливість не лише сприймати запропоновані образи (наприклад, ті, які нав'язує нам автор), а й самостійно добирати й обробляти текстове наповнення [1, 6].

На глибоке переконання Ж. Бодрієра, людство, власноруч створивши гіперреальність, дозволяє собі стверджувати, що реального більше не існує; натомість з'являється її симуляція. Реальність цілком замістилася грою в реальність. «Сьогодні для творчості вже не потрібне натхнення, інтуїція чи уява; потрібен лише той, хто вміє писати програми, так як машина може відтворити будь-які форми, а отже, «письменником» може стати кожен» [1, 123]. Мова як знакова система перетворюється на мову як безсистемну, спонтанну множинність симулякрів. Важливо не те, що сказано, а те, як це написано, тобто сама конструкція [6, 16].

Представники постмодернізму належать до прибічників теорії єдиного тексту (Р. Барт, Ж. Дерріда). Згідно з вченням теорії дискурсу Р. Барта, текст існує не як окрема територія, а як багатогранний та інтертекстуальний «соціальний простір» [8, 238]. Постмодерністи вважають, що множинні тексти в глобальному уявленні існують як холистичне ціле, адже людина неспроможна досягнути одну ідею, не ознайомившись до цього з іншою. Ізоляцію друкованих текстів один від одного провокує статичність форми їхнього фізичного існування. Як результат, фізичне розмежування спричиняє відсторонення знання від знання, думки від думки.

Згідно з філософією постмодерністського напрямку, фізичні властивості друкованої книги неодноразово зазнавали критики через свою статичність та незмінність змісту, що ускладнювало підхід до написання й читання тексту. Інформація, закарбована на папері, фактично, не може бути зміненою, аж до наступного перевидання книги. Наш розум невпинно продукує нові думки та ідеї, тому інертність не притаманна людському мисленню. Звідси випливає, що гіпертекст, як електронна форма комунікації автора з читачем, допускає зміни в ході мислення. Окрім того, змінна форма фізичного прояву гіпертексту є ще одним доказом його динамічної природи.

Група дослідників (К. Вегенер, М. Остлер, М. Тейлор, Т. Фернандо) художнього гіпертексту під керівництвом проф. Дж. Діллона дійшла таких висновків: в той час, як книги нездатні вийти за межі власних кордонів, гіпертекст завдяки своїй мережевій природі легко долає будь-які кордони. Першочерговим при цьому є гіперпосилання, що з'єднують тексти між собою в єдиний «надтекст». З кожним натисканням клавіші мишки гіпертекстова структура організації тексту дозволяє переходити від одного його фрагменту до іншого, таким способом розширюючи діапазон можливостей роботи з текстом. Особливість останньої, на думку дослідника, полягає в зміні статичного сприймання інформації на аналітичне читання [11].

Американський літературознавець І. Хассан виокремлює характерні для постмодерністського тексту такі риси, як невизначеність, фрагментарність, деканонізація, втрата «Я», іронія, гібридизація, карнавальність та сконструйованість [9]. Саме гіпертексту, на переконання вченого, властиво відображувати ці категорії. Нехарактерним для друкованого тексту визнається можливість дібрати нові значення та прихований зміст за другим, третім і всіх наступних прочитаннях. Коли йдеться про гіпертекстову побудову твору, то така можливість виявляється навіть закономірною. При роботі з гіпертекстом відсутня будь-яка послідовність прочитання у зв'язку з відсутністю фіксованого початку чи кінця твору. Текст завершується там, де

читач завершив читати. Напрямок своєї подорожі читач обирає самостійно, керуючись при цьому заданими творцем гіперпосиланнями. Як результат, реципієнт отримує відносно незліченну кількість варіантів обігравання сюжету. На додачу, під час усього шляху прочитання тексту читача не залишає відчуття інтриги та таємничості, яку, навіть при повторному осмисленні сюжетної лінії, він намагається розгадати знову й знову.

Як уже зазначалося, читач визначає власний шлях прочитання тексту завдяки посиланням, які пов'язують фрагменти тексту між собою. Варто зауважити, що такі гіперпосилання переносять увагу читача на повноцінно значущий фрагмент тексту. Гіперпосиланням характерна властивість неупорядкованого читання, що є прямо протипоставленим властивості примітки про додаткову інформацію у друкованому тексті. Така виноска в тексті інформує про невеличкий відступ, доповнення до основного тексту, проте не є його повноцінним продовженням. На думку Е. Ейзенштейн, лінійна побудова книги з примітками згідно із задалегідь запланованим автором розвитком сюжету є нічим іншим як ієрархією задумів автора [10, 144].

Художній гіпертекст постає перед свідомістю реципієнта як ієрархічно неупорядковані фрагменти єдиного безмежного тексту. Новаторство організації художнього змісту перетворило гіпертекст у найбільш популярну із відомих електронних літературних форм. Доказом цього слугують

певні чинники. По-перше, розвиток комп'ютерних технологій, який зробив гіпертекст не тільки можливим, а й широко доступним [11]. По-друге, гіпертексту властиво віддзеркалювати такі класичні засади постмодерністської теорії, як *фрагментарність, багатогранність та мінливість*, що є основою справжнього, автентичного і, водночас, функціонального постмодерністського твору, яким, на думку Р. Барта та Ж. Дерріди, постає гіпертекст [12].

Сучасний напрямок постмодерністської філософії в художній комунікації акцентує увагу на розмиванні кордонів та руйнуванні статичності форм, закладених у тексті друкованим носієм. Реалізації трансформації активно сприяють комп'ютерні технології. Як наслідок, гіпертекст перемістився в електронне середовище існування. При цьому нелінійність, динамічність та інтерактивність визначаються як базові поняття теорії гіпертексту. Особливість функціонування художнього гіпертексту в мережевому просторі виражається у ризоматичній побудові моделі світу, що характеризується децентричністю, а також у симулятивній підміні дійсності та принципі ігрового освоєння реальності. Проте вивченню проблеми функціонування художнього гіпертексту саме в електронному середовищі приділено недостатньо уваги. На жаль, ґрунтовні напрацювання з цієї проблематики й досі відсутні серед вітчизняних лінгвістів, на що і пропонується звернути увагу в майбутніх дослідженнях.

Література

1. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр ; пер. з фр. В. Ховкун. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи». – 2004. – 230 с.
2. Эко У. От интернета к Гуттенбергу : текст и гипертекст / У. Эко // Новое литературное обозрение. – 1998. – № 32. – С. 5–14.
3. Эко У. Открытое произведение / У. Эко. – СПб. : Академический проект, 2004. – 121 с.
4. Маньковская Н. Симулякр в искусстве и эстетике / Н. Маньковская // Философские науки. – 1998. – № 3–4. – С. 64–83.
5. Панфилова О. Аналіз постмодернізму / О. Панфилова // Український центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrcenter.com>.
6. Стуліна М.В. Німецький постмодерністський дискурс : лінгвоконцептуальний і лінгвопоетичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М.В. Стуліна. – Запоріжжя, 2010. – 272 с.
7. Татаренко А. Постмодерністська проза у сербській літературі : етапи розвитку, тенденції, поети кальні вектори / А. Татаренко // Проблеми слов'язознавства. – 2013. – Вип. 62. – С. 122–128.
8. Abrams M.H. A Glossary of Literary Terms. Fort Worth. – TX : Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1993. – 366 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ohio.edu/people/hartleyg/ref./abrams_mh.pdf.
9. Bolter J.D. Writing Space : Computers, Hypertext and the Remadiation of Print / J.D. Bolter. – London : LEA, 2001. – 232 p.
10. Eisenstein E. The Printing Press as an Agent of Change and the Structure of Communications Revolutions / E. Eisenstein. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 794 p.
11. Fernando T., Ostler M., Taylor M., Wegener K. About Hyperfiction : Beyond the Printed Page [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oocities.org/megant4/pastwork/hyperfiction/theory.htm>.
12. Hassan I. The Postmodern Turn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mariabuszek.com/kcai/PoMoSeminar/Readings/HssnPoMo.pdf>.
13. Heim M. Electric Language : A Philosophical Study of Word Processing / M. Heim. – New Haven and London : Yale University Press, 1987. – 336 p.
14. Lanham E.R. The Electronic Word : Democracy, Technology and the Arts / E.R. Lanham. – London, 1993. – 302 p.
15. Landow G.P. Hypertext 3.0. Critical Theory and New Media in an Era of Globalization / G.P. Landow. – USA : The John Hopkins University Press, 2006. – 436 p.
16. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>.
17. McLuhan M. Understanding Media : The Extensions of Man / M. McLuhan. – New York : Signet, 1964. – 318 p.
18. Ong J.W. Orality and Literacy : The Technologizing of the Word / J.W. Ong. – New York : Routledge, 2002. – 203 p.
19. Snyder I. Hypertext The Electronic Labyrinth / I. Snyder. – Victoria, Australia : Melbourne University Press, 1996. – 137 p.
20. Wenz K. Patterns of Hypertext and their Impact on reading Activities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iath.virginia.edu/ach-allc.99/proceedings/wenz.html>.